

Tentoonstelling Dienstweigeraar Achter Tralies

26 maart tot 30 juli 2011

Gevangenismuseum Blokhuispoort
Leeuwarden

Rondleiding door totaalweigeraar
Stephan Kraan

Dienstweigeraar achter Tralies

Tentoonstelling in gevangenismuseum Blokhuispoort
26 maart 2011 tot en met 30 juli 2011

Rondleiding door Stephan Kraan

Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Eigenlijk begint de tentoonstelling met de ets boven de eerste vitrine. De oude man met witte baard is Ferdinand Domela Nieuwenhuis. De eerste politicus die zich het lot van arme ondergeschikte landslieden aantrok. Zijn levensverhaal schreef hij neer in het boek Van Christen tot Anarchist. En dat was de weg die hij aflegde. Tussen deze twee uitersten was hij de eerste socialist in de tweede kamer, zat een jaar in de gevangenis voor majesteitsschennis en richtte in 1904 de IAMV op. Deze Internationale Anti-Militaristische Vereniging bestond vooral uit anarchisten die demonstreerden tegen militarisme en oorlog. Zij propageerden het anarchisme van de daad onder andere door op te roepen tot de principiële dienstweigering die ook toen al bestraft werd met gevangenisstraf. Domela was een grote inspirator voor mij.

Wat zijn totaalweigeraars?

Van 1975 tot de opschorting van de dienstplicht in 1996 werden 175 totaalweigeraars opgesloten in Nederlandse gevangenissen. Dienstplicht gold voor alle jongens. Ze werden opgeroepen voor een keuring om vervolgens als dienstplichtig soldaat in het leger te dienen. Veel jongens die dat niet wilden, probeerden bij de keuring een ziekte of blessure voor te wenden of lieten zich afkeuren op mentale instabiliteit de S5. Totaalweigeraars lieten zich vaak niet keuren omdat ze vonden dat niemand, en zeker militairen niet, het recht had hen te keuren. Waren dienstplichtigen goedgekeurd, kregen ze op een oproep om zich bij een kazerne te melden. Een dienstweigeraar kon een beroep op de wet Gewetensbezwaren doen. Een militaire commissie toetste in dat geval of je wel een echte gewetensbezwaarde was.

Totaalweigeraars wilden dit niet en konden dit niet doen. Ze hadden niet zozeer persoonlijke motieven (ik kan niet tegen geweld) maar politieke motieven (ik wil op geen enkele manier meedoen aan het militaire systeem en wil dat het militaire systeem afgeschaft wordt). Ze zouden bij een beroep op de Wet Gewetensbezwaarden niet goedgekeurd worden en alsnog de dienst of het gevang in moeten. Totaalweigeraars weigerden dus een beroep op de wet te doen, ook omdat ze bij vervangende dienstplicht altijd nog officieel soldaten waren en door het leger betaald zouden worden. Totaalweigeraars doen het gewoon nooit.

De Oppakactie

In de nis boven de vitrine hangen foto's en krantenknipsels van de Onkruid oppakactie van de totaalweigeraars Harrie de Graaf, Jan de Reu, Dick Snijders, Joep Aerts, Robbert van der Vos, Martin Janssens en mijzelf. Samen met 35 sympathisanten bezetten wij de kantoren en de werf van de Rotterdamse Droogdok Maatschappij. Dit bedrijf leverde militaire onderzeeërs voor Taiwan en wij vonden dat natuurlijk een grote schande. Op de onderste foto wordt ik geboeid naar de arrestantenwagen gevoerd. Via het politiebureau Rotterdam kwam ik met de andere totaalweigeraars in Nieuwersluis terecht.

Anti-militaristische actiegroep Onkruid

Onkruid was een anti-militarische actiegroep met kerngroepen in diverse steden. Het waren anarchisten die actie voerden tegen het leger en tegen oorlog. Dit gebeurde in de vorm van blokkades, verfacties tegen vliegtuigen en marinevaartuigen, bezettingen van militaire gebouwen of militaire onderzoekscentra, publiceren van buitgemaakte staatsgeheimen. Onkruid ondersteunde totaalweigeraars door acties als torenbezettingen, demonstraties bij gevangnissen en de processen, bevrijdingspogingen, maar ook door een hongerstaking.

Gevangen in Leeuwarden

Het affiche waar de tentoonstelling mee begint, is ook het affiche waar hij mee eindigt. Toen ik opgepakt werd en twee weken later in Leeuwarden terecht kwam, is dit affiche in met name Groningen geplakt. Twee jaar na mijn vrijlating vond ik er nog eentje op een oude deur. Ik nam er een foto van. Die kunt u aan het eind van de tentoonstelling zien.

Wapens

In de eerste vitrine ziet u de tegenstelling tussen de militaire justitiele macht en de dienstweigeraar, uitgebeeld in wapens van politie, justitie en marechaussee aan de ene kant, en een muziekinstrument, schrijfgerij, het gebroken geweer en de anarchistenster op het t-shirt anderzijds.

Het Depot van Discipline

Na de arrestatie bij de RDM in Rotterdam zijn de totaalweigeraars naar het Depot van Discipline in Nieuwersluis gebracht. Hier werden ze van elkaar geïsoleerd en moesten ze hun eigenlijke overtreding begaan. Het niet opkomen voor je nummer was namelijk op zich niet strafbaar, het weigeren om een dienstbevel uit te voeren wel. Dat dienstbevel bestond uit het driemaal aanbieden van een uniform of geweer door een militaire meerdere aan de dienstweigeraar. "Dienstplichtig militair, neem dit uniform of dit wapen aan van uw meerdere." Het weigeren was uiteindelijk de reden voor de veroordeling tot 18 maanden gevangenisstraf. Het aannemen trouwens ook: er waren totaalweigeraars die wel hun wapen aannamen omdat ze het een goede zaak vonden dat militairen hun wapens overdragen aan anti-militaristen. Dit werd afgedaan als een grap omdat iedereen wist dat het een totaalweigeraar betrof en er volgde toch een veroordeling. Onder de eerste foto's van fotograaf Cor van Wees ziet u de oproep om zich te melden bij de kazerne in Ede en het bevel tot inverzekeringstelling na arrestatie. Daarnaast de brief van Stephan aan familie en vrienden toen hij op 7 januari ging onderduiken tot zijn arrestatie op 11 maart 1981. Ook een foto en tekeningen van Stephan, gemaakt in het Depot van Discipline in Nieuwersluis.

Het Huis van Bewaring

Vanuit de militaire gevangenis Nieuwersluis werd de groep totaalweigeraars waar ik deel van uitmaakte na twee weken overgeplaatst naar gewone Huizen van Bewaring. Sommige totaalweigeraars verhuisden samen naar dezelfde bajes. Ik kwam als enige totaalweigeraar hier in het Huis van Bewaring Leeuwarden op de A-Vleugel terecht. Bij een bezoek aan het zogenaamde Bad moest ik mijn eigen ondergoed en sokken vervangen door gevangenisondergoed. Dat waren vodden in allerlei formaten en van verschillende snit, niet de meest modieuze. Het idee hierachter was hygiëne. Ook werd gekeken welke spullen mee mochten de cel in en welke opgeslagen werden. De boeken moesten eerst goedgekeurd worden, maar uiteindelijk kon ik alles lezen wat ik wilde. Met een kussen, lakens, een deken en een handdoek werd ik eerst naar cel 12 op het Vlak, de benedenverdieping, gebracht. Die cel was zo smerig dat ik beklag deed en naar cel 30 op de eerste ring werd verplaatst.

Voorarrest

Ik was een militaire gevangene in een burgergevangenis. Bij vervoer werd dus de marechaussee ingeschakeld en de processen waren bij de Krijgsraad in Arnhem en het Hoog Militair Gerechtshof in Den Haag. In de volgende documenten kunt u zien dat totaalweigeraars iedere 30 dagen naar de Krijgsraad in Arnhem werden vervoerd voor verlenging van hun voorarrest. Het voorarrest duurde tot de uitspraak van het proces bij diezelfde Krijgsraad.

Op weg naar mijn proces, in het middelste busje

Voor mij was zo'n uitstapje vanuit Leeuwarden een hele rit en een welkome afwisseling van het eentonige gevangenisleven. Niet zelden stonden er sympathisanten en vrienden te wachten in Arnhem en waren de viaducten op de route beklad met anti-militaristische leuzen en steunbetuigingen.

Fotograaf in de Bajes

De prachtige foto's van Cor van Wees konden worden gemaakt omdat de filmploeg van Peter Gest toestemming kreeg om een deel van zijn film De Nieuwe Helden in de gevangenis van Leeuwarden te draaien. Cor van Wees was bij de filmploeg. Het was een wonder dat de negatieven 30 jaar later teruggevonden zijn. Van Wees knapte de originele negatieven op en drukte ze af in een professioneel fotolab afgedrukt. Er mochten toen natuurlijk geen medegevangenen op de foto en uit veiligheidsoverwegingen mocht er ook niet in de cel van Stephan Kraan gefilmd worden. Die was dus, net als hier op de tentoonstelling, nagebouwd.

De Muesli Bloeit

In de tweede vitrine ziet u mijn originele dagboek, bestaande uit twee multimappen en twee schriften. Ik schreef en tekende in de dagboeken maar plakte er ook toegestuurde foto's in. Ik besteedde een groot deel van mijn tijd aan schrijven: ik beantwoordde de meer dan tweeduizend brieven en kaarten allemaal en hield al schrijvende ook contact met andere dienstweigeraars en de media. Het boekje De Muesli Bloeit kon verschijnen dankzij uitgever Peter van der Velde. Het is onder redactie van Almar Tjepkema en Bob van Opzeeland geschreven en bevat eigenlijk slechts een miniem deel van het oorspronkelijke dagboek. De oplage van 4000 was hoog maar het boek is niet meer te verkrijgen. U kunt het wel downloaden als PDF van de website www.stephankraan.info.

Ook ziet u in de vitrine enkele documenten die te maken hebben met het proces voor de Krijgsraad in juni 1981: de aanklacht, het verweerschrift van zijn advocaat Rotshuizen, een verklaring van een solidariteitsactie en de geneeskundige verklaring die is opgemaakt omdat ik op weg naar het proces in het Huis van Bewaring, in de marechausseekazerne werd mishandeld. Uit veiligheidsoverwegingen moest ik de

dag voor het proces al mee met de marechaussee. Ik verzetste me door te weigeren om mee te lopen. Om me te dwingen werd ik hard aangepakt.

Juridisch

Het proces was eigenlijk een showproces want de uitslag stond bij voorbaat vast. In 1981 werden alle totaalweigeraars tot 18 maand gevangenisstraf veroordeeld. Later werden de straffen lager, van 12 naar 9 naar 6 maanden. Omdat de uitslag bij voorbaat vast stond, grepen de totaalweigeraars en hun advocaten - vaak gesteund door getuige deskundigen - de rechtszaak aan om vaak op ludieke wijze het militarisme en de militaire rechtspraak in alle facetten aan te klagen. Dat had in de loop der tijd tot gevolg dat er enkele griffiers hun baan opzegden omdat ze het niet meer over hun hart konden verkrijgen om deze jongens de gevangenis in te sturen.

Hongerstaking

Boven de 2e vitrine hangt een zeer bekend affiche van de Vereniging Dienstweigeraars. Daarboven het affiche van de hongerstaking die de zittende totaalweigeraars eind maart 1981 deden. In Nieuwersluis hadden we besloten ons aan te sluiten bij de hongerstaking van de IRA-gevangen die onder erbarmelijke omstandigheden in de H-Blokken zaten en de RAF-gevangen die in Stamheim onder een verschrikkelijk regiem vastzaten. Zij waren op 1 maart begonnen. De totaalweigeraars van Onkruid omarmden uitdrukkelijk niet de gewelddadige strijdwijze van de IRA en de RAF, maar voelden zich als gevangene wel solidair. De hongerstaking van de totaalweigeraars duurde twee weken. Bobby Sands van de IRA stierf na 66 dagen hongerstaking.

Rechts van de vitrine ziet u de uitspraak van zowel de krijgsraad als het Hoog Militair Gerechtshof. De bovenste affiche 'Totaalweigeraars Doen Het Nooit' verscheen als een bijlage van het anarchistische actieblad De Vrije.

Leven in Het Huis van Bewaring

Ik schreef veel en er werd regelmatig over mij geschreven. U ziet enkele krantenknipsels achter het tralieraam. Ook ziet u een hoe ik nauwkeurig de dagen afstreepte, noteerde hoe ik me voelde, welke brieven ik ontving en schreef, wie er op bezoek kwam en met wie ik telefoneerde en welke boeken ik las. Lijstjes die nu dertig jaar na dato een interessant inzicht geven in het gevangenisleven.

Contact met Buiten

Gevangenen mochten 1 x per week een uur bezoek ontvangen van maximaal drie bezoekers. Dat bezoek was gezamenlijk met anderen in de ruimte naast dit museum. Natuurlijk werden de gevangenen gefouilleerd voor en na het bezoek. Willekeurig werden dan gevangenen uitgezocht om helemaal naakt te worden onderzocht op het meesmokkelen van wapens of drugs. Dat was een vernederend onderzoek.

Telefoneren kon met telefoonbonnen. Eens per week mocht 10 minuten worden gebeld

met dierbaren. De telefoon stond op de gang bij het kantoor van de brigadier die nauwkeurig de tijd in de gaten hield. Natuurlijk werd het gesprek afgeluisterd zoals alle contacten met de buitenwereld werden gecheckt. Bij gewone gevangenen was dit vooral vanwege ontsnappingsplannen en contrabande - wapens, drugs, spullen om eigen distillatie-apparaatjes te maken, tatoeage-gereedschap -, bij totaalweigeraars ging het meer om voorbereidingen van mogelijke acties en demonstraties.

Publicaties

De medicijnkast uit de ziekenzaal van de Blokhuispoort is gevuld met brochures en fotoboeken die het tijdsbeeld vertellen. 1981 was het jaar van de grote blokkades van de kerncentrale in Dodewaard waar 20.000 mensen aan mee deden. Ook demonstreerden 400.000 mensen tegen kernwapens in Amsterdam. Enorme hoeveelheden mensen waren in beweging tegen kernenergie, woningnood, werkeloosheid en atombommen. Ook liggen in deze kast brochures die aankomende totaalweigeraars moesten helpen om hun gevangentijd goed door te komen en

om steungroepen en familie te organiseren. In 1981 ontstond Antinor een vereniging van ouders van totaalweigeraars. De onderste plank in deze kast bevat kranten die uitgegeven werden na de overvallen die Onkruid pleegde bij Militaire commandocentra. Daar werden staatsgeheimen gestolen die vervolgens met veel bombarie werden gepubliceerd en tentoongesteld. Ook ligt hier een oud boekje van een gevangen dienstweigeraar uit 1904 waarin hij zijn ervaringen uiteen zet.

Hoger Beroep

Boven de kast hangt het affiche van het hoger beroep van de groep totaalweigeraars waar Stephan deel van uitmaakte. Na de uitspraak van de Krijgsraad gingen de meeste totaalweigeraars in hoger beroep bij het Hoog Militair Gerechtshof in Den Haag. Niet omdat ze de verwachting hadden op minder straf, maar om opnieuw een podium te hebben voor protest. Ik stond met mijn kompanen gezamenlijk terecht en het proces en de bijbehorende demonstratie duurde een volle dag. Het verhaal van zijn hoger beroep is gepubliceerd in De Nieuwe Linie en hangt aan de deur van de kast.

Cassatie

Er was nog een bijkomend voordeel van het in hoger beroep en later in cassatie gaan. Zolang de strafzaak duurde bleef de totaalweigeraar opgesloten in een Huis van Bewaring. Als de uitspraak definitief beklonken was, moest de straf uitgezeten worden in een strafgevangenis, waarbij gevangenen gedwongen waren te werken en, in sommige gevallen, om gevangenskleding te dragen. Dat wilden de meeste totaalweigeraars niet, omdat ze het gevoel hadden dan net zo goed vervangende dienst te kunnen doen. Werkweigeren in de gevangenis betekende isolatie. De afgestrafte totaalweigeraars die werk weigerden kwamen in de strafgevangenis van Vught terecht. De uitspraak in cassatie tegen mij kwam pas toen ik alweer vrij was. Vandaar dat ik een jaar lang in het Huis van Bewaring in Leeuwarden verbleef. Een paar maanden voor mijn vrijheid werd "Kent U hem Nog" in Groningen en Leeuwarden verspreid.

Solidariteit

De lijsten in de hoek vertellen het verhaal van de steungroepen. Wekelijks waren er voor het Huis van Bewaring zangdemonstraties door een Leeuwarder steungroep. Bij gelegenheid, zoals de verjaardag, met Kerst, bij de processen of met de straatmuziekdag waren er grotere demonstraties bij de gevangenis. Leuk detail is dat de adjunct-directeur Max Westra vaak tussen de demonstranten stond mee te zingen.

De Nieuwe Helden

Op de monitor in de hoek draait een deel van de film De Nieuwe Helden van filmmaker Peter Gest uit Amsterdam. Hij studeerde toen op de filmacademie en wilde een portret maken van idealistische jongeren. In de film zit een kraker, een Greenpeace activist, een anti-kernenergie activist en een totaalweigeraar. Hier ziet u alleen het gesprek met Stephan. De hele film is een prachtig tijdsdocument en op aanvraag in de filmzaal te zien.

Creatief

Op de kopse kant van de tentoonstelling ziet u drie tekeningen die ik maakte in de cel. Ze vertellen het verhaal van de bloeiende muesli. Als vegetariër bestelde ik muesli met de wekelijkse boodschappen uit de stad. Ik liet lijnzaad en zonnebloempitten ontkiemen op een nat washandje. Vervolgens haalde ik aarde van de luchtplaats en liet de plantjes tot bloei komen in dekseltjes van pindakaaspotjes. De plantjes kregen hele kleine gele zonnebloemetjes en blauwe lijnzaadbloemen: de muesli bloeide. Naast de tekeningen ziet u weer foto's uit de serie van Cor van Wees. Let op de videotechniek van dertig jaar geleden.

De cel

Nu komt u in mijn nagebouwde cel met originele affiches, boeken, muziekinstrumenten en privé foto's. Het bed, de tafel en het boekenrekje zijn uit de tijd dat ik op cel zat. U ziet het

eerder genoemde gevangenisondergoed dat gedetineerden verplicht waren te dragen uit hygiëne-oogpunt. Onder het bed de po, want voor de verbouwing van 1995 hadden gedetineerden geen verse lucht, geen water, geen tv en geen wc op cel. De gedetineerden moesten bellen voor een toiletbezoek en waren overgeleverd aan de gunstige stemming van de cipers of dit op tijd gebeurde. 's Nachts bleef de cel sowieso dicht en moest je op de po; ziek of niet

U mag op het bed gaan liggen om te luisteren naar het VPRO programma over gevangenisliteratuur. Dat is in 1982 uitgezonden in de serie Expres VPRO. Hierin figureren drie totaalweigeraars en enkele andere gevangenen.

Op tafel ziet onder andere een totaalweigernieuwsbrief. Deze verscheen maandelijks en hierin schreven alle zittende totaalweigeraars hun ervaringen en belevenissen neer. Zo bleven ze goed op de hoogte van elkaar en wist de buitenwereld hoe het er in de gevangenis aan toe ging. Ook ziet u de uitnodiging die ik stuurde aan vrienden om de presentatie van het boek *De Muesli Bloeit* op de eerste dag van mijn vrijheid bij te wonen. Verder ziet u de agenda uit 1981 opengeslagen op de pagina dat ik werd opgepakt en de agenda uit 1982 op de dag dat ik vrij kwam. Het boek is getiteld '100 jaar Vredesbeweging' dat een hoofdstuk aan mij wijdde. De antieke kaarten die op de boekenplank en op tafel staan zijn reproducties van anti-militaristische houtsneden van Dirk Koning. Op tafel ligt verder een gestencild boekje dat de bewaarders in 1981 ter gelegenheid van Kerst maakten voor alle gevangenen.

Buttons

In de nis ziet u een handgemaakte opbergzak met buttons zoals actievoerders en sympathisanten in die tijd als ridderordes droegen. Deze zijn allemaal origineel en ik heb ze allemaal gedragen, het is een geschiedenisboek op zich.

De vrijlating

De laatste foto's zijn gemaakt tijdens het schrijven en selecteren van materiaal voor het boek *De Muesli Bloeit*. Zoals gezegd onder leiding van de inmiddels overleden Almar Tjepkema. Er was nog flinke discussie over de cover met "Stephan Moet Vrij" want ik wilde niet als martelaar gezien worden en vond dat deze leus te veel zijn persoon centraal stelde, terwijl het om de 'zaak' ging. En nu is er een hele tentoonstelling over mijn dienstweigering...tijden veranderen.

Mijn vrijlating is te zien op een film die gemaakt is voor het programma BGTV van de VPRO. Zij stonden om half acht bij de poort toen ik naar buiten kwam en volgden me op weg naar een telefoon waarmee ik rechtstreeks op de landelijke radio mijn relaas deed. U leest nog de laatste woorden in het dagboek dat ik schreef.

Kranten

Hier ziet u enkele krantenartikelen die verschenen zijn. De eerste is gepubliceerd in het progressieve blad De Nieuwe Linie, geschreven door totaalweigeraar Willem de Haan. Het tweede is een artikel in Boemerang dat na mijn vrijlating is gemaakt.

In de laatste vitrine ligt een heel klein deel van de meer dan 2000 brieven en kaarten die ik ontving. Ik kreeg zo veel dat een adressering als "Stephan, bajus Leeuwarden" genoeg was. U ziet hier ook het plakboek dat mijn moeder maakte met alle brieven die ik het gezin schreef, alle krantenknipsels, foto's etc.

Als laatste ziet u de foto die ik maakte van een deur in Groningen, meer dan twee jaar nadat ik vrij was. Op de deur het affiche waar de tentoonstelling mee opent. In de filmzaal kunt u de documentaire Zitten uit Overtuiging zien, die Dieuwke Kroese maakte voor Omrop Fryslan. Op aanvraag kunt u hier ook de film Nieuwe Helden zien.

Gebroken geweertjes

Dank voor uw belangstelling en kijk op de balie voor boekjes en gebroken geweertjes. De tentoonstelling is gratis, maar met particuliere middelen gemaakt. Het zou fijn zijn als u het museum bij het verlaten een fooi geeft. Dan kunnen we ook in de toekomst mooie tentoonstellingen blijven maken.

Deze tentoonstelling kwam tot stand door

Film De Nieuwe Helden - Peter Gest

Foto's: Cor van Wees

Film Zitten uit Overtuiging: Dieuwke Kroese en Omrop Fryslan

Audio: Expres VPRO

Film vrijlating: BGTV VPRO

Affiches: Marinus Augustijn

Boekenrek en inrichtingsideeën : Addie Birkhoff

Gevangenismuseum Veenhuizen

Gevangenismuseum Blokhuispoort

De Marwei

Archief Stephan Kraan

Vrijwilligers van de Blokhuispoort

Gevangenismuseum Blokhuispoort

Stichting Blokhuispoort

Blokhuisplein 40

8911 LJ Leeuwarden

info@blokhuispoort.nl

www.blokhuispoort.nl

Meer informatie:

www.stephankraan.info

www.antimilitarisme.nl